

ANTICKÁ MYSTERIA

- mysteria
 - tajné obřady, do nichž uchazeči vstupují v zasvěcovacím aktu (iniciace)
 - mohla být vázána k jednomu bohu nebo k více bohům současně
 - slibovala lidem vykoupení z nesnadné pozemské existence a jistoty dosažení života po smrti
- tyto kulty se nikdy nezformovaly do podoby církví
 - bývaly přístupné všem včetně otroků, většinou dokonce převažovali lidé z nižších společenských vrstev (včetně otroků, bezdomovců, nemajetných)

- Synesios zaznamenal Aristotelův výrok týkající se zasvěcování do mysterií:
 - *„Aristoteles je toho názoru, že ti, kdo jsou zasvěcováni, se nemají něco dozvědět, nýbrž mají zakusit jiné stavy a být uvedeni do jistých rozpoložení – přirozeně poté, co se na to určitým způsobem připravili.“*
- antická mysteria jsou pro nás tajemstvím
 - i když se Keltové stýkali s Etrusky (usazenými v severní Itálii) a byli v kontaktu s obchodníky z dalekých krajů (filosofové s nimi často putovali za poznáním)
 - bylo by zvláštní, kdyby něco (např. z orfických či eleuzínských mysterií) neovlivnilo i středoevropskou tradici – viz např. obětiny nalezené v Býčí skále pocházející mj. i z Peloponésu doby bronzové

- nevíme, od jaké doby lidé provozovali mysteria
 - zda už od paleolitu, čemuž by mohly nasvědčovat jeskynní malby coby výzdoba míst k mysterijním obřadům
 - v Řecku to bylo přinejmenším od poloviny 2. tisíciletí př.n.l.
 - zdá se, že vrchol provozování mysterií spadá do období helénismu (cca 4. stol. př.n.l. – 1. stol. př.n.l.)

Podoba mysterií:

- podstatou každého mysteria byl určitý mýtus ve vztahu ke konkrétním božstvům
 - během zasvěcování noviců se tento mýtus buď předváděl, nebo sděloval
 - aktéry byli kněží: buď jako herci nebo recitátoři či vypravěči

- později mohli převzít jejich úlohu skuteční herci a hudebníci, přičemž nevíme, zda tito profesionálové účinkovali jen v částech přístupných veřejnosti, nebo i při rituálním zasvěcování, které bylo veřejnosti nepřístupné
- mysteria se totiž dělivala na část veřejnosti přístupnou a část tajnou (určenou jen členům daného kultu a adeptům o členství)
 - o tajných částech dnes prakticky nic nevíme, protože mystikové dodrželi svůj slib mlčení a po zákazu mysterií nikdo z nich tajné učení nese-psal
 - i samotné mýty měly patrně své veřejné a tajné části související s mysteriem, které mohly být zaznamenány v liturgických knihách, o jakých se zmiňuje např. Platón

- to potvrzují i křesťanské prameny pojednávající o dobrovolných i vynucených spáleních takových knih: svaté knihy prý sloužily veleknězi, který je vyjímal z úkrytu, kde ležely ve skříňce
- účelem mysterií bylo hlavně:
 - 1) překonat strach ze smrti
 - 2) získat duchovní posílení
 - 3) poznat sebe sama (vlastní podstatu, svou duši)
 - za helénismu musela řecká mysteria čelit tlaku kultů šířících se z Východu – orientální kulty bývaly orgiastičtější než racionalistické kulty řecké a získávaly rychle na oblibě (údajně své adepty přiváděly do blízkosti boha těsněji)
 - řecké kulty se vztahovaly k podsvětí a jeho vládci (viz **Demeter a Persefona**), orientální kulty byly soustředěny

kolem mýtu, v němž převládá láska a tragický konec (viz např. **Eset** a **Usir**)

- prostředky dosažení extáze (vytržení z reality a spojení se s nadpřirozenem) při kultovním zasvěcení mohly být následovné:
 - divoké tance v doprovodu rychlé, monotónní hudby
 - pití opojných nápojů, často různých směsí (odtud jejich označení „kykeón“, tj. směs)
 - požívání psychoaktivních látek (např. námel), mohly však být přidány do nápojů
 - odolávání spánku vedoucí k halucinacím

Písenné prameny o mysteriích:

- o mysteriích máme mnoho zmínek v různých pramenech:
 - od homérských hymnů až po pozdní antické autory
 - zvlášt důležité informace známe také z křesťanských pramenů, jejichž cílem bylo ukázat nemorálnost a zvrácenost pohanského náboženství – potíž je v tom, že jejich charakteristika bývá povrchní (jejím účelem nebylo podat detailní vyčerpávající popis o mysteriích)
 - z antické literatury se dochovaly pasáže o mysteriích např. v ***Metamorfósách aneb Zlatý osel*** od **Apuleia** (psáno latinsky) nebo v ***O Isidě a Osiridovi*** od řeckého **Plútarcha** (v obou případech jde o významné prameny pro poznání egyptských kultů v římské říši)

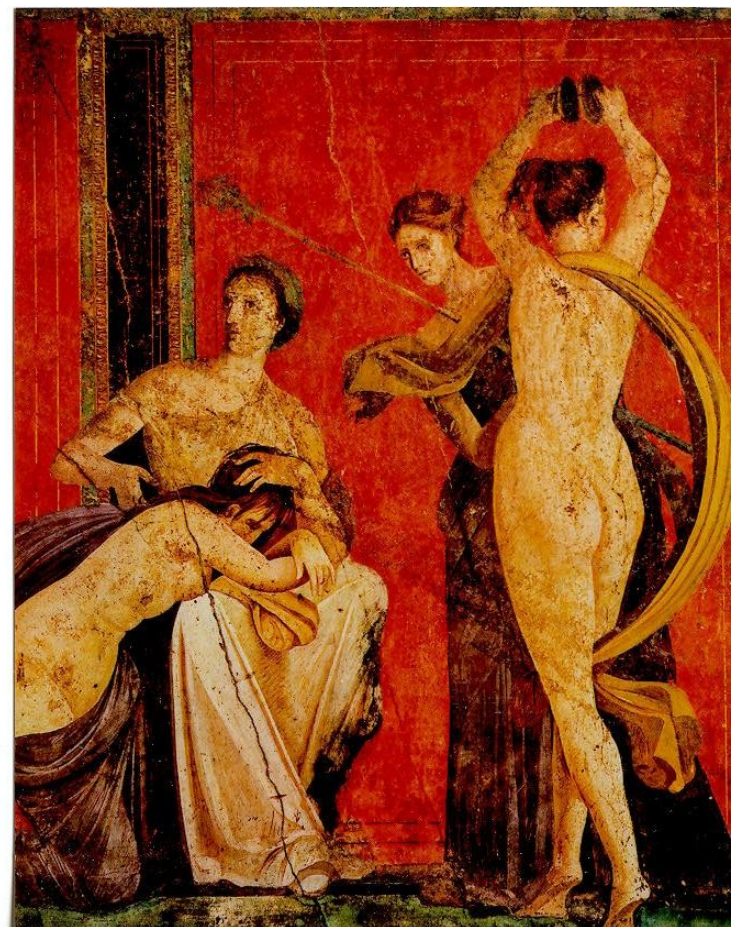
- významné jsou také prameny povahy historické a soudní záznam týkající se obhajoby athénské řečníka **Andokida** obviněného z narušení eleusinských mystérií, tradované pod názvem ***O mystériích***
- a dále také obsáhlý popis **procesu proti Bakchovým mysteriím v Římě**, který se dochoval v **Liviově** podání (kniha 39, 8nn)

Místa konání mystérií:

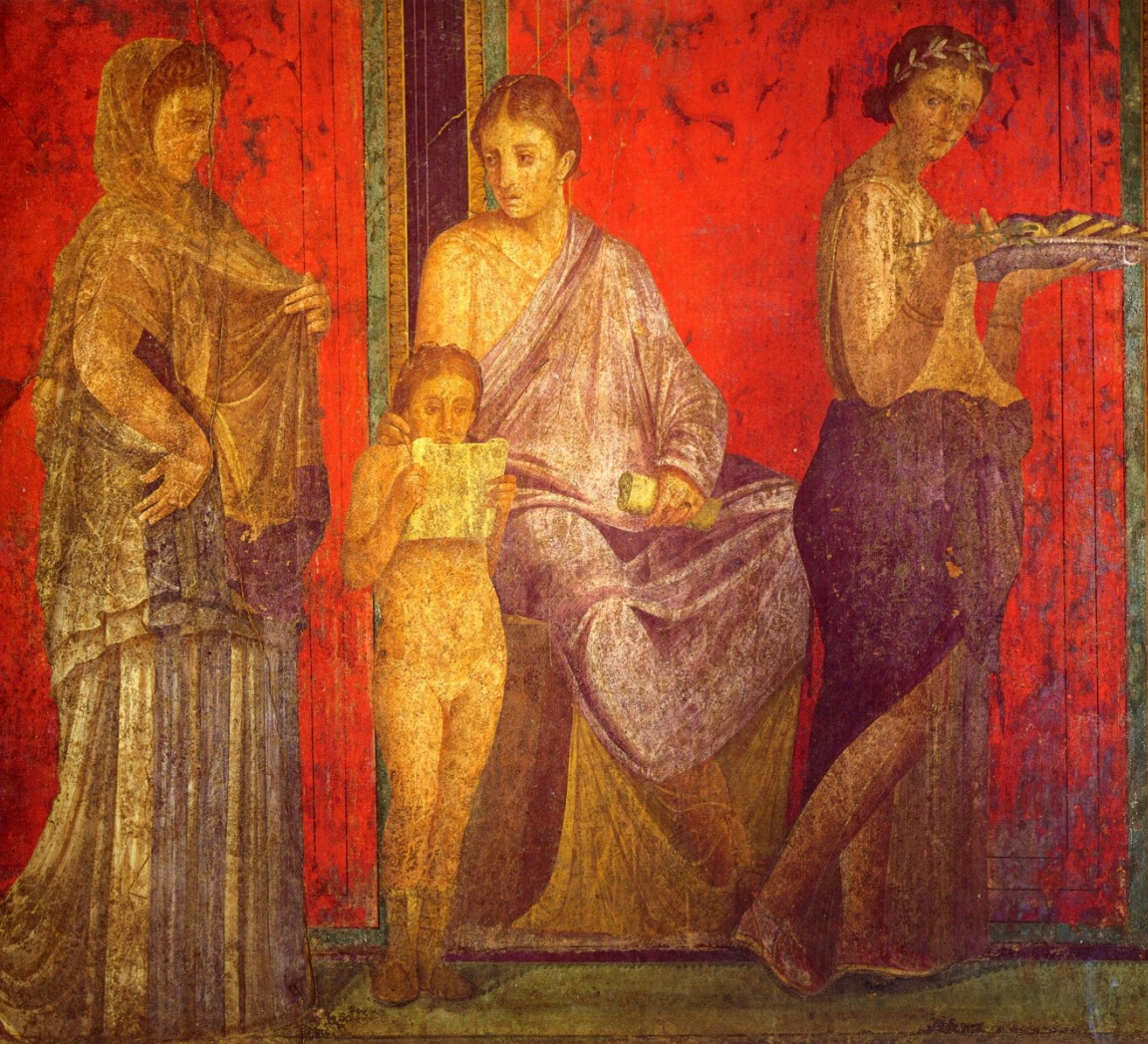
- přibližování člověka k božstvu prostřednictvím mystérií nebylo pouze řeckou záležitostí
 - známe mysteria z Egypta, Persie, Sýrie či Thrákie – např. ostrov Sámothraké u jižního pobřeží Thrákie (evropská část Turecka, SV Řecka a JV Bulharska) v Egejském moři, kde se konala tzv. mysteria Velkých bohů

- mnoho mysterií se do Řecka dostalo z jiných kultur: z Persie, Egypta, Sýrie, Babylonu, Malé Asie
- na území antického světa stojí zbytky svatyní
 - často na těžko přístupných místech jako **Bakchův** chrám na libanonsko-syrském pomezí v Baalbeku či **Isidin** chrámový komplex ve Filách na nilském ostrově
 - jindy jde o podzemní svatyně, zejména početná mithraea v Římě (kult bohy **Mithry**): např. pod křesťanskými bazilikami Santa Maria Maggiore (Marie Sněžná) nebo San Clemente, v Eleusině to byla jeskyně
 - na bývalých kultovních místech byly nalezeny početné kultovní předměty, jejichž účel nám většinou uniká
- z různých nápisů a záznamů známe:
 - kněžské funkce, názvy kultovního inventáře i části modliteb, přísah a zvolání

- některé malby se také pojí k mysteriím – např. scény v římském **paláci Aldobrandinů** či výzdoba z **Vily mysterií** (Villa dei misteri) v Pompejích, kde se dochovaly nástěnné výjevy iniciace patrně v souvislosti s Bakchovým kultem (sama místnost sloužila snad k pořádání hostin a přijímání hostů: večeřadlo)
- **mysteria byla vykonávána po dobu více dní**
 - adepti se na ně připravovali už před jejich začátkem např. půstem nebo dodržováním zákazů
 - během konání mysterií nosili zaslíbenci předepsaný oděv a účastnily se jich osoby vykonávající konkrétní povinnosti v souvislosti s průběhem mystérií (např. omývaní zasvěcenců)
 - součástí byl mystický průvod a hody z obětí předložených božstvům

vila mysterií v Pompejích:
malby znázorňující akt zasvěcování

nahoře: sedící matrona a chlapec
předčítající text ze svitku

sedící silén dává napít se posvátného nápoje mladému satyrovi (zasvěcenci), druhý satyr drží posvátnou masku, jejíž odraz se snad odráží na hladině nápoje

- bývalo také určeno, jaké jsou nejvyšší možné sumy za určité zboží nebo služby na daném tržišti během mysterií a jaké jsou pokuty za porušení konkrétních předpisů a zákazů (pro majetné jsou určeny peněžité tresty, pro otroky a nemajetné jsou to tresty bičem)
- jakékoli vynesení obsahu mysterií na veřejnost trestala obec zpravidla smrtí – známe několik osob, které byly souzeny z tohoto přečinu:
 - snad byl souzen autor tragédií **Aischylos** (trazuje se o něm, že byl zasvěcen v Eleusíně)
 - jistě byl souzen politik a vojevůdce **Alkibiadés, Andokidés** aj.
- podnětem mohlo být udání / obvinění kvůli předvádění scény z mysterií v soukromí, sdělení jejich obsahu, oslovení nejvyššího kněze z Eleusíny jeho občanským jménem, za přestoupení nějakého zákazu během mysterií apod.

Zákaz konání mysterií:

- zákaz mysterií byl vydán roku **391**, když **papež Theodosius I. Svatý** vydal zákaz vyznávání nekřesťanských kultů
 - **395** zákaz uctívání pohanských kultů stvrdil i římský **císař Theodosius** (a téhož roku zemřel)
 - přesto se v některých východních oblastech tyto kulty udržely až do **6. stol.**
- tím se uzavřela epocha, jež uctívala svět bohů velkolepými stavbami, obětinami a veřejnými i tajnými obřady, která si své bohy dovedla přiblížit také v umělecké tvorbě
 - postavy bohů ožívaly i v literárním podání a na rozdíl od mysterií (kde se adepti přibližovali skutečným bohům)

přinášely posluchačům či čtenářům povědomí o své povaze

– kromě literárně zaznamenaných mýtů vlastně neznáme z obsahu mysterií nic, neboť šlo o skrytá tajemství víry, o tom svědčí i etymologie: ***mysterion = tajemství***

• z antiky máme doloženo konání následujících mysterií:

– **eleusinská mysteria** (Demeter, Persefona, Hádes)

– **dionýská mysteria** (Dionýsos resp. Bakchos)

– **orfická mysteria** (Orfeus)

– **kult Isidy** (původně egyptská Eset, jež přemohla smrt svého muže Osirida, egyptsky Usira)

– **Mithrova mysteria** (původně perský solární kult boha Mithry)

– **kult Kybely a Attida** (původně Malá Asie a Sýrie)

Eleusinská mysteria

- nejznámější mysteria v antickém řeckém světě byla zasvěcena bohyni Demeter a její dceři Persefoně
 - podmínky účasti: člověk musel umět řecky a nesměl být poskvrněn vinou z vraždy (zasvěcení povoleno i ženám a otrokům, cena obřadu se pohybovala ve výši tehdejšího měsíčního platu zemědělce)
 - tajné kultovní obřady konané v jeskyni u Eleusíny (cca 20 km od Athén) se týkaly plodnosti, vznikání a zanikání života a vykazovaly silné sexuální rysy, neboť se věřilo, že početí na poli zaručí i plodnost země
 - kult v Eleusíně sahá přinejmenším do doby mykénské (2. tisíciletí př.n.l.), rozmach Eleusinských mysterií nastal kolem r. 300 p. n. l., kdy stát převzal kontrolu nad mysterií a účastnili se jich poutníci z celého Řecka, v helénské době se jich účastnili i poutníci z Říma

- účelem těchto mysterií (a snad i všech ostatních) měl být zážitek smrti a znovuzrození, pochopení významu koloběhu života a zmírnění úzkosti ze smrti a pomíjivosti
- každý rok se konala **Malá eleusinská mysteria**
 - konala se na přelomu února a března a představovala pouze zinscenování mýtu o únosu Persefony do podsvětí Hádem, šlo o přípravu na pozdější Velké mysterium
- jednou za 5 let **Velká eleusinská mysteria**
 - trvala 10 dnů, po tu dobu se držel půst
 - začínalo se koupelí v moři u Faleronu: účastníci vytvořili procesí, které se od místního hřbitova vydalo k Chrámu bohyně **Demeter**, vyvolávali **Persefonu** a průvodce transcendencí smrtí **Iakchose**

- půst přerušilo až v předvečer vize podání psychoaktivní látky v nápoji zvaném **kykeon**, jenž byl reprezentovaný květinami narcisu (narkissos), které přilákaly Persefonu do míst únosu **Hádem**
- co se následně dělo v tajné části obřadu, nevíme...
- slavnost pokračovala celodenním festivalem tance a radovánek v nedalekých Rarijských polích považovaných za posvátné místo, kde poprvé na světě vyrostlo obilí
- v ranních hodinách se konala závěrečná oběť bohům a iniciovaní aktéři se vydali na cestu domů
- součástí slavnosti (nebo jejím vyvrcholením?) byl posvátný sňatek („hieros gamos“) **Demeter** a **Dia**

Kult Kybely a Attida

- v maloasijské a syrské oblasti byl rozšířen kult bohyně **Velké matky** jménem Kybelé
 - později získala vůdčí postavení v panteonu coby **Velká matka bohů**, zvaná též **Idská Kybelé** (na maloasijském pohoří Ida stál její chrám)
 - její uctívání se dostalo i do Řecka, zejména na Kypr a do jónských měst, v nichž si bohyni spojovali s obdobnými řeckými představami – zejm. s bohyní Rheou (dcera Gaji a Urana, matka hl. olympských bohů: Dia, Poseidona, Háda, Héry atd.), ale také s bohyní Demeter (coby dárkyně obilí)
 - později byla uctívána s ostatními bohy i ve velkých městech (včetně Athén), o čemž svědčí mj. také promluva sboru v Euripidových *Bakchantkách*:

SBOR: Ach, jak je blažený, ach, jak je šťastný,
kdo tajemné obřady poznal.
Svůj život v čistotě tráví,
v duši vždy radost a jásot.
Na horách v Bakchově reji
posvátnou očistu získá.
I Kybelu, Velkou matku,
ctí, její obřady slaví.

- Kybelé byla podle mytologie zamilovaná do frýžského boha vegetace Attida
- když Attis prchal před pronásledující ctitelkou Kybelou, zbavil se svého přirození (z jeho krve vyrostly fialky, jež znamenají v přírodě příchod trvalého jara)
- aby se udržel věčný koloběh přírody, vstává Attis o jarní slavnosti z mrtvých (další vzkříšený bůh spojený s náboženským kultem: viz **Dumuzi, Usir, Dionýsos, Kristus...**)

- starořecký historik **Diodoros Sicilský** (žil v 1. stol. př.n.l.) zaznamenal ve svém díle *Historická bibliotéka* mýtus o nešťastné lásce **Kybelé** a mládence **Attida**:

Královští rodiče pohodili svou dceru na horu Kybelos, kde ji živila zvěř. Když dospěla, zamilovala se do místního mladíka Attida a otěhotněla s ním. Kybela byla lidmi tak oblíbená, že ji její otec (král Frýgie a Lýdie, tedy východu i západu Malé Asie) přijal zpět, když však zjistil, že už není panna, dal Attida popravit a jeho mrtvolu pohodit. Kybelé stížená šílenstvím bloudila zemí a zoufale hledala Attidovo tělo...

- v tom nám mýtus silně připomíná egyptský příběh o **Eset** a **Usirovi**, příběh však pokračuje jinak:

V Malé Asii následně vypukl hladomor a lidé se obrátili na věštírnu, která jim sdělila, aby Kybelu uctívali jako bohyni a Attidovo tělo pohřbili. Chrám k uctívání Kybele postavili,

Attidovo tělo však nemohli najít. A tak zhotovili jeho podobu, před kterou naříkali, aby usmířili boží hněv kvůli nedodržení příkazu.

- Frýgové každoročně vzpomínají na Attida smutečnými slavnostmi a věří, že Attis znovu ožívá
- kult Kybely a Attida obsahuje prvky trpícího a umírajícího božstva (podobě jako **Ištar** a **Dummuzi** či **Eset** a **Usir**), které se vždy rodí v podobě nového, mladého božstva
- stará pověst praví, že to byla Frýgie, kde se začalo poprvé rodit vyšlechtěné obilí, tedy rostoucí už nedivoce (a poutníci tam kráčeli pro zrno, aby si mohli i oni pěstovat obilí)
- zejm. od 2. stol. n.l. máme o tomto kultu řadu zpráv:
 - šlo o kult extaticko-orgiastického charakteru (doprovodné sexuální výstřelky nejsou doložené, zvěsti o vulgárních formách kultu se šířily veřejností až za Římské říše)

- do kultu pronikl prvek kultovní kastrace, kterou museli podstoupit nižší chrámoví kněží spjatí s kultem (to se však netýkalo hlavního představitele těchto kněží)
- kastrace byla prováděna v nejhlubší chrámové svatyni, v níž byla kandidátovi na kněžský úřad (nikoli účastníkovi mysterií) propíchnuta varlata rozžhavenou jehlicí (po smrti kněze byla jeho varlata zabalena do zlatých plíšků a věnována bohyni)
- v tomto kultu se objevovaly hudební nástroje: bicí (tympana a kymbala) a syrinx (složená z více píšťal)
- iniciační prvky kultu patrně přebral od eleusinských mysterií, kdy členové zasvěcení do kultu vytvářejí společenství mystů
- první křesťané vnímali v Attidově údělu paralelu s utrpením a zmrtvýchvstáním **Krista**

- Zlatá tabulka z Hipponionu

- město v Kalábrii na jihu Itálie

- jeden z **orfických textů**, který patrně nosila na krku žena z jihoitalské Kalábrie (pohřbená kolem roku 400 př.n.l.) zní:

Toto je dílo Paměti, když jsi blízko smrti a sestupuješ dolů do dobře vystavěného Hádova domu.

Na pravé straně je pramen a vedle stojí bílý cypřiš.

Duše mrtvých k němu sestupují a osvěžují se.

Neopovažuj se přistoupit k tomuto prameni!

Před sebou nalezneš chladnou vodu vytékající z Jezera Paměti, strážce stojí před ní.

Zeptají se tě s prohnáním důvtipem, co hledáš v temnotě rmutného Hádu.

Řekni: *Jsem syn Země a hvězdné Oblohy.*

*Jsem vyprahlý žízní a umírám, a tak mi rychle dopřejte k
napití chladné vody z Jezera Paměti.*

A oni tě ohlásí u Podsvětního krále a dovolí ti napít se z
Jezera Paměti.

A ty také, poté co ses napil, půjdeš svatou cestou, po které
putují zářní zasvěcenci.

– zasvěcenec je ten, kdo nahlédl či vstoupil během
mysterijních kultů za pozemský svět a ví, jak je uspořádán
(v případě podsvětí jde o sestup ke kořenům světa)

- Zlatá tabulka z Petelie:

– poškozenou tabulku s obdobným textem koupil roku 1830
baron Millingen – údajně pochází z hrobu v Petalii (dnešní
Strongoli v jižní Itálii) cca ze 4. stol. př.n.l.:

Na levé straně Hádova domu nalezněš pramen a vedle něj bude stát bílý cypřiš.

Ať tě ani nenapadne přiblížit se k tomu prameni!

Nalezněš další, z Jezera Paměti vytékající chladnou vodu, budou před ní stát stráže.

Řekni: *Jsem dítě Země a hvězdné Oblohy, ale z nebeského pokolení. Vždyť to sami víte.*

Jsem vyprahlá žízň a umírám, a tak mi rychle dopřejte chladné vody vytékající z Jezera Paměti.

A oni sami ti poskytnou vodu z posvátného pramene a potom budeš vládnout s ostatními heroji.

Toto je dílo paměti. Když budeš umírat..... napiš toto.....
obklopen temnotou.....

(zbytek poškozen)

zlatá tabulka z Hipponionu

LITERATURA K ANTICKÝM MYSTERIÍM:

- Alleau, René: *Tajné společnosti: jejich vznik a osudy* (Praha, 2006)
- Dostálová, Růžena; Hošek, Radislav: *Antická mystéria* (Praha, 1997)
- Giebel, Marion: *Tajemství antických kultů* (2009)